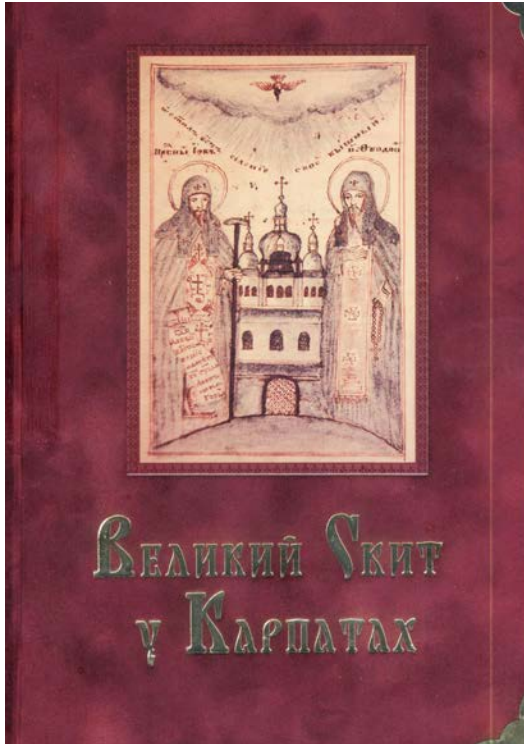

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 428–431.*

ДО ІСТОРІЇ ВЕЛИКОГО СКИТУ У МАНЯВІ

Останнім часом простежується значний науковий інтерес до історії чернецтва, свідченням чого є поява низки дисертаційних досліджень, монографій, статей, проведення наукових конференцій, які охоплюють найрізноманітніші сторони життя і діяльності чорного духовенства. Варто відмітити, що за більш ніж 1000-літній період діяльності на українських землях, чорне духовенство зробило вагомий внесок у справу формування та розвитку писемності, освіти, літописання, мистецтва, лікувальної справи, книгодрукування, наукових винаходів, суспільного виховання, національної культури тощо. Не менш помітною є його роль у розвитку різноманітних ремесел та промислів. Проте й досі багато сторінок історії чорного духовенства залишаються непрочитаними. Відтворити їх поступово дозволяє весь комплекс джерел (археологічні, етнографічні, писемні), які взаємодоповнюють одні одних.

Особливе місце у діяльності чернецтва займали монастирі, які не тільки були центрами духовного життя, але й, як свідчать архівні доку-

менти XVI–XVII ст. та матеріали археологічних досліджень, були важливими суспільно-релігійними центрами. При багатьох православних монастирях на українських землях існували різні виробництва (гутне, залізоробне, деревообробне, ювелірне, винокурне, каменерізне, паперове і ін.), скрипторії, друкарні, де складали, переписували та виготовляли рукописні й друковані книги.

Саме з писемних джерел почерпнуті цікаві відомості про виготовлення рукописних книг у Львівській Ставропігії, Унівському, Стратинському, Дерманському та інших монастирях Галичини і Волині. Загально відомо, що у 1574 р. чернець Іван Федорович видав “Апостол”, який зберігся до наших днів. Можна згадати легендарне “Пересопницьке Євангеліє”, “Острозьку Біблію” та інші стародавні рукописні видання, які мають надзвичайно високу цінність і складають золотий фонд писемних пам’яток національної культури України.

Проте багато цінних рукописних книг на сьогоднішній час втрачено в пожежах, при недбалому чи байдужому зберіганні. З втратою писемних джерел назавжди зникають цілі пласти вітчизняної історії, стирається унікальна історична інформація, бідніє національна історія, складаються передумови перекручування фактів, подій, явищ. Тому виявлення нових писемних документів слід розглядати не лише як відкриття нового історичного матеріалу, а як важливу подію у науковому житті.

Історія Великого Скиту в Маняві упродовж тривалого часу є предметом посиленого інтересу багатьох істориків, археологів і краєзнавців. Про це свідчить близько 300 наукових, науково-популярних публікацій, які з’явилися за останні 170 років.

Початки археологічного вивчення Скиту у Маняві пов’язані з іменем Ярослава Пастернака. У 1936 р. український археолог виявив фундаменти скитської церкви, у двох її криптах відкрито поховання ченців, а також житло монастирського сторожа. Неподалік від

строжової будки дослідник натрапив на масове поховання монахів і вір'ян, які загинули від нападу турків і татар у 1676 р. [Пастернак, 1937, с. 22–23].

Не вдалося Я. Пастернаку виявити останки засновників Скиту Іова і Феодосія, а також гетьмана Виговського “під румовищем, замість сподіваних останків Виговського, лежали лиш два більші фрагменти кам'яних надгробних плит, одна з кутим ренесансовим орнаментом, друга з ушкодженою датою АХ...(16...), трохи порозкиданих людських костей та останки сильно спо-рохнявілої домовини вже тільки з головою небіжчика та дрібними кусками срібної шихової борти з фелону. Більша крипта мала кам'яну підлогу, на якій колись стояли домовини, невко-пані у землю” [Пастернак, 1937, с. 22]. Звісно, що ці розкопки не вирішили усіх проблем Скиту. На цьому наголошував і Я. Пастернак, який писав “Розкопи у Скиті ще не покінчені. Треба ще dokonче випорожнити із румовища і перешукати льохи під усіма трьома вежами і під рефектарем, персондувати ціле подвір'я, а головню віднайти і перешукати монастирський цвинтар за потоком, знайти останки церкви на горі Вознесінці та пошукати за слідами малого Скитку на горі за Скитом, як веде дорога у Битьків” [Пастернак, 1937, с. 23]. Однак, ці роботи археолог так і не продовжив, оскільки захопився вивченням княжого Галича, а через короткий час розпочалася Друга світова війна.

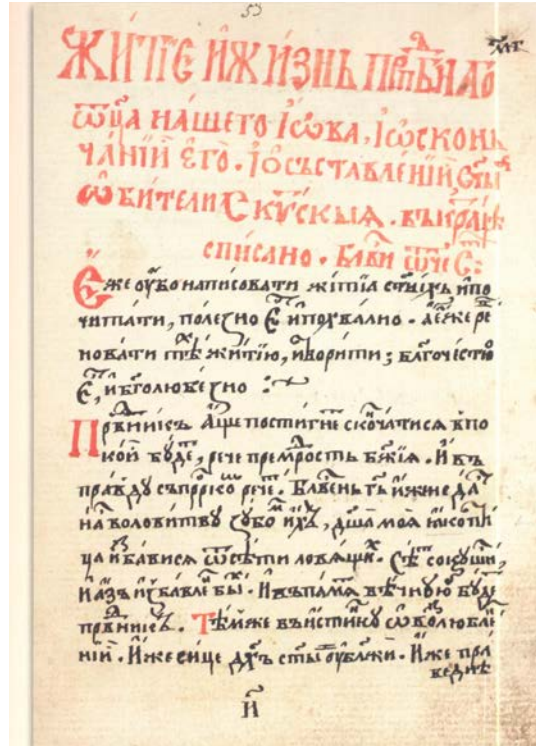
До археологічного вивчення пам'ятки повернулися лише на переломі ХХ/ХХІ ст. Обстеження Блаженного Камня здійснив львівський археолог Л. Мацкевий, який відзначає, що неподалік від Камня було виявлено крем'яні артефакти епохи мезоліту (Х–VII тис. до н. е.) [Мацкевий, 1991, с. 9].

Впродовж 2010–2013 рр. роботи на пам'ятці проводить Карпатська археологічна експедиція Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Влітку 2010 р. виявлено кам'яні фундаменти церкви Пресвятої Богородиці, про яку йдеться в рукописі “Регула” XVII ст., а також келії монахів, вимощене кам'яними плитами подвір'я Скитика та його земляні оборонні споруди, розвал кам'яних фундаментів Вознесінського Скиту, що на горі Вознесінка. Наступного року локалізовано фундаментів шестикутної дерев'яної вежі [Кугутяк, 2013, с. 266].

Власне локалізація цих об'єктів є неможливою без залучення писемних джерел. Це стосується і дослідження особливостей матеріальної культури чернецтва. Лише залучення і писемних, і археологічних джерел дає змогу повною мірою відтворити історію не лише великого Скиту у Маняві, а загалом монастирів на теренах заходу України.

До останнього часу писемною джерельною базою служили архівні фонди ЦДАУ у Львові, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, зокрема, Монастирі Василіан (ф. 3), персональні фондові збірки Я. Вагилевича (ф. 19), А. Петрушевича (ф. 77). Однак ці матеріали є пізнього походження і окремі твердження викликають сумнів щодо їх достовірності.

Унікальне відкриття в плані вивчення історії чернечого Скита в Маняві у архівних установах м. Путна (Румунія) недавно зробили дослідники Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Заслуговує на особливу увагу перший том трьохтомного видання рукописних документів початку XVII–XVIII ст. про перші роки існування Скит-

Манявської обителі та її засновників, який побачив світ в одному з львівських видань під назвою **Великий скит у Карпатах: у 3 т. Патерик Скитський. Синодик. – Івано-Франківськ–Львів: Манускрипт, 2013. – Т. 1. – 728 с.**

Текстова частина відшуканих документів була акуратно виведена слов'янським півуставним письмом, характерним для писемної традиції XVII ст. Заголовки та окремі заголовні букви помітно виділено й нанесено кіновар'ю, текст – чорною фарбою, обкладинка – обтягнута шкірою. Майже традиційно для рукописів XVI–XVIII ст. виявлені документи не мають назв, а починаються з текстової частини. Тому в монастирському архіві міста Путна їх зберігали під шифром “Путна 60”, “Путна 74”.

Історія відкриття та дослідження рукописних документів є доволі непростою. Їх виявленню та оприлюдненню в Україні сприяли результати досліджень, які в різні періоди проводили румунські православні священники Дмитро Дан [Dan, 1905], Павлін Попеску (1962) і ін. Тоді було віднайдено “Закон Духовний”, який написав чернець Феодосій, “Житіє Іова” в описі монаха Ігнатія і інші документи.

Детальні дослідження професора Віктора Братулеску [Bratulescu, 1966, s. 460–510] засвідчили, що відомості в зазначених письменах стосуються монастиря Великого Скита в Маняві на Покутті. Він зазначив, що ченці Йов та Феодосій є його ймовірними засновниками. Проте згодом проф. Клавдій Парадіс [Paradis, 1988] намагався перекувати і заперечити висновки В. Братулеску, вважаючи їх слабо аргументованими та штучно прив'язував виявлені відомості до Путненського монастиря. Останні дослідження, виконані наприкінці XX – початку XXI ст., зокрема, Дософтея Діжмереску [Dijmărescu, 2008, s. 208], засвідчили хибність гіпотези, яку висловлював проф. Клавдій Парадіс, що склало важливі передумови для повернення цінної писемної пам'ятки в Україну.

Уже на початку XXI століття за кордоном появилася низка публікацій, автори яких піднімають питання писемної спадщини Великого Скита у Маняві. Зокрема, черниця Софія Сенік у 2001 році англійською мовою видала монографію “Скит Манявський” [Senyk, 2001], румунський дослідник П. Панаїтеску у 2003 р. перевидав зазначені рукописні документи у вигляді каталога [Panaitescu, 2003].

Слід відзначити, що в процесі підготовки наукового збірника рукописів, авторський колектив дослідників під керівництвом професора Миколи Кугутяка виконав величезну роботу. У бібліотеці Румунської академії наук в березні 2013 року виявлено невідомий досі список Скитського рукопису “Завіту Духовного” й “Житія Йова”, датований XVII ст., що дало змогу не лише ствердити автентичність джерела, але й провести певні аналогії з Регулою Підгорецького монастиря й відомостями інших писемних пам'яток.

Дослідники Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка не тільки здійснили фаховий переклад окремих документів з грецької, румунської мов на українську, але й переклали півуставне письмо на сучасну літературну мову, чим створили зручні передумови для використання писемних джерел дослідникам і особам, котрі не знайомі з писемними особливостями читання й трактування півуставного письма. Більше того, високоякісні фотокопії документів, їх україномовна інтерпретація дають змогу об'ємного сприйняття тогочасних подій, встановлення часу заснування монастиря, імен засновників, соціального статусу чернецтва, правдивого і багатогранного відтворення найдавнішої історії обителі, її персоналізації тощо.

Після ретельного опрацювання відшуканих рукописів перший том збірника документів отримав назву “Патерик Скитський. Синодик” (в розумінні *pater* – батько, батьківство), що складається з 728 сторінок тексту. Застосування низки науково-пошукових методів дало підстави дослідникам висловити думку, що основа “Патерика Скитського” була поширена не лише в обителях на українських землях (напр., Підгорецькій, Дубенській, Краснопуццанській, Лаврівській, Спаській, Грабівській, Пациківській та ін.), але й в низці румунських монастирів (Сучавицькому, Молдавицькому, Драгомирненському і ін.), що засвідчує особливу роль й місце чернечого скита в Маняві.

На даний час відомо не тільки про румунську копію списку Патерика, але й німецьку, що вийшла в публікації Франца Вікенгаузера 1890 р. під назвою “Geschichte des Bistums Radauts und des Klosters Gross-Skitt”. Є свідчення про перебування наприкінці XIX ст. одного зі списків рукописного документа в Росії у колекції І. Вахромеєва.

Про реальне фактологічне значення писемної пам’ятки свідчить неймовірно висока персоніфікація матеріалу, поданого стародавніми авторами. Серед подвижників чернецтва помітно виділяється діяльність Йова Княгиницького. Загалом зауважимо, що лише перша частина Синодика (арк. 1–95) містить 640 поминальних записів про ченців Великого Скита в Маняві та їх діяльність. Крім цього, з інших монастирів Галичини згадано 10 тисяч 958 імен іноків (!). Це говорить про значне поширення чорного духовенства та його значну суспільну місію.

В загальному, опубліковані в першому томі рукописні матеріали (“Патерик Скитський. Синодик”) під загальною назвою “Великий Скит у Карпатах” стануть помітною віхою у сучасній історичній науці. Авторський колектив виконав величезну роботу. Праця заслуговує на особливу увагу дослідників не лише в плані наукового відкриття й інформативної новизни матеріалів про українське чернецтво у руслі вивчення його діяльності та внеску у вітчизняну історію, але й має великі перспективи зайняти гідне місце у національно-культурній спадщині України, висвітлюючи велике духовне багатство та багатогранність української історії. Залишається побажати авторам зазначеної роботи подальшої плідної науково-пошукової праці у популяризації архівних документів.

ЛІТЕРАТУРА

Великий Скит...

- 2013 Великий Скит у Карпатах: у 3 т. Патерик Скитський. Синодик / Гол. ред. М. В. Кугутяк. – Івано-Франківськ–Львів: Манускрипт. – Т. 1. – 728 с.

Кугутяк М.

- 2013 Історія Великого Скиту як наукова проблема // Галичина. – Івано-Франківськ. – Ч. 22–23. – С. 455–471.

Мацкевий Л.

- 1991 Мезолит Запада України. – К. – 148 с.

Пастернак Я.

- 1937 Проблема консервації руїн Скиту // Діло. – 7 січ. – С. 22–23.

Bratulescu V.

- 1966 Miniaturi și manuscrise din Mănăsterea Putna // MMS. XLII. – № 7–8. – S. 460–510.

Dan D.

- 1905 Mănăsterea și comuna Putna. Cu donă appendice. – București. – S. 261.

Dijmărescu D.

- 2008 Două manuscrise de la schitul mare (Maniava) aflate la Mănăsterea Putna // Analete Putnei. – № 1. – S. 208.

Panaïtescu P.

- 2003 Catalogul manuscriselor slavoromâne și slave din Biblioteca Academiei române. – București. – 422 s.

Paradis C.

- 1988 Comori ale spirituallității la Putna. – Lăși.

Senyk S.

- 2001 Manjava Skete. Ukrainian Monastic Writings of the Seventeenth Century // Kalamazoo; Spencer; Cjflvill. – 212 s.

Роман БЕРЕСТ